

Terezín v nacistické propagandě

Návštěva Mezinárodního výboru Červeného kříže v Terezíně

23. června 1944 navštívil zástupce Mezinárodního výboru Červeného kříže Maurice Rossel v doprovodu dvou dánských kolegů a vysokých důstojníků SS terezínské ghetta. První zmínky o chystané návštěvě Mezinárodního výboru se v dokumentech objevují již v červnu 1943. V říjnu téhož roku byli do terezínského ghetta deportováni dánští Židé, kterým se nepodařilo prchnout do Švédska před plánovanou deportací dánských Židů. Kvůli nátlaku dánského ministerstva zahraničí a dánského výboru Červeného kříže nacisté s návštěvou souhlasili a rozhodli se ji využít pro oklamání světové veřejnosti.

V listopadu 1943 zahájili nacisté v terezínském ghettu tzv. „zkrášlování“, při němž bylo toto místo utrpení a umírání připraveno pro návštěvu delegace Červeného kříže. V místech, kterými měla procházet, byly přeplyněné ubikace proměňovány v důstojné byty, byla zřízena kavárna a podporován kulturní život.

Návštěva delegace byla ze strany SS naplánována do nejmenších detailů. „Židovský starší“ Paul Eppstein přednesl řeč, ve které představil lživý obraz života v Terezíně. Komise prošla předem naplánovanou – a pečlivě připravenou – trasu. Prohlédla si sídlo „židovské samosprávy“, parní prádělnu, jídelnu, obytné baráky, pekárnu, dětskou zotavovnu a společenský dům, kde se právě uvádělo představení dětské opery *Brundibár*, a navštívila příbytky několika dánských vězňů. Na základě několikahodinové návštěvy sepsal delegát Maurice Rossel svou zprávu. V ní popsal ghetto Terezín tak, jak jej nacisté chtěli představit světu: jako město, které žije „téměř normálním životem“ a odkud není nikdo deportován dále na „východ“.

Zpráva Maurice Rossela vyvolávala a vyvolává mnoho otázek. Mohla tato mezinárodní organizace pro vězně udělat více? Nechal se Rossel oklamat, nebo se – jak později tvrdil – obával o vlastní život? Je pravděpodobné, že velkou roli v jeho selhání hrál způsob pomoci Mezinárodního výboru, který usiloval o zachování neutrality, nestavěl se na stranu jedné z válčících stran a snažil se pomáhat potravinami, pokrývkami, oděvem, spojováním rodin či repatriací. Vězně, kteří byli z Terezína deportováni na „východ“, však nic z toho zachránit nemohlo.

Role Mezinárodního výboru v dějinách ghetta Terezín však není pouze negativní. Nepopíratelným přínosem byla organizace a zasilání potravinových balíčků do ghetta. Ačkoliv na místo určení dorazila jen malá část z nich, znamenaly pro ghetto nemalou podporu, materiální i morální. Byl to také představitel Mezinárodního výboru, který – ještě před příjezdem Rudé armády – převzal od nacistického velitele počátkem května 1945 správu ghetta.

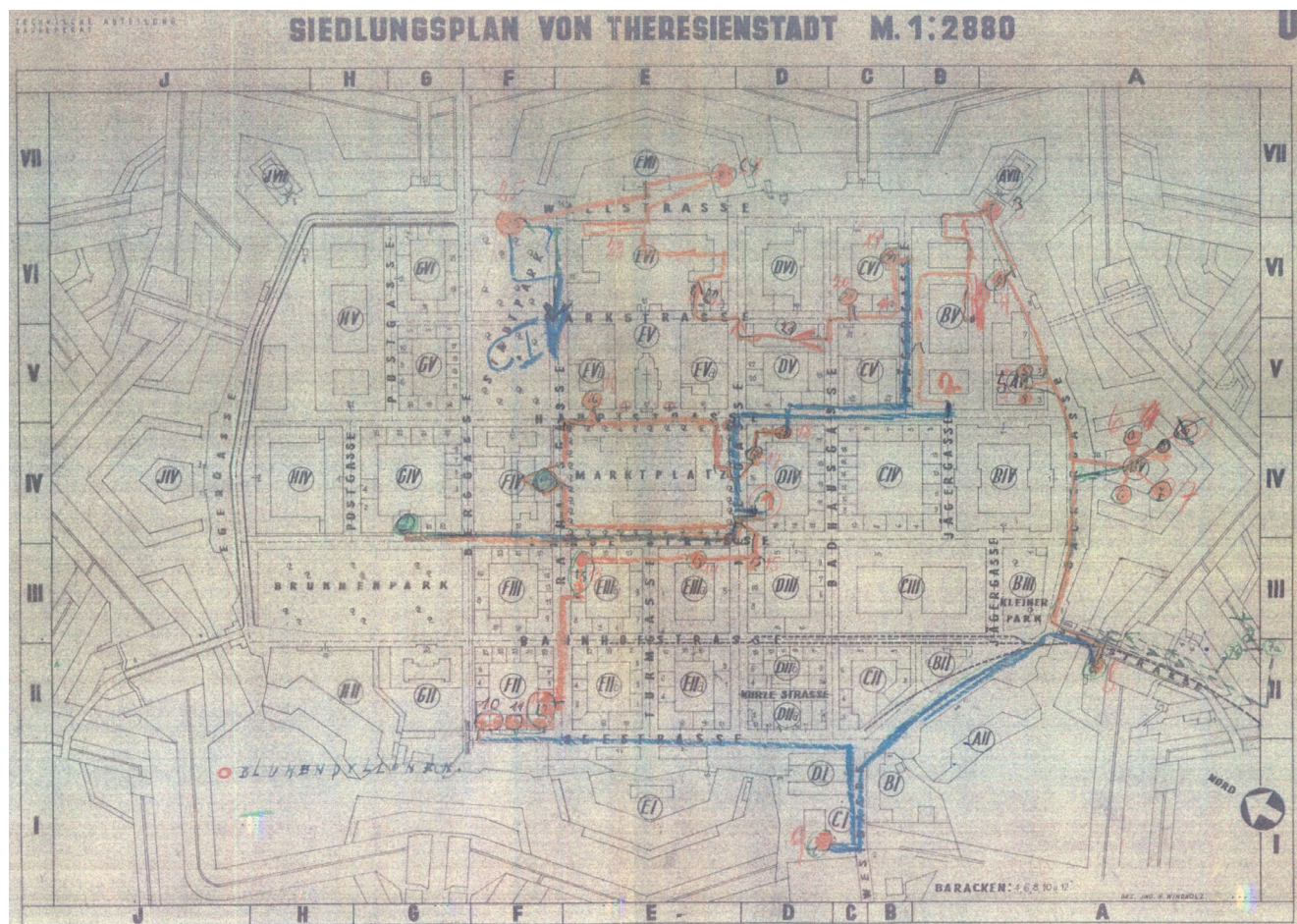
Mezinárodní výbor Červeného kříže

Mezinárodní výbor Červeného kříže byl založen roku 1863 v Ženevě. Jeho členy měli být vždy švýcarští občané a jako neutrální organizace měl zajišťovat pomoc zraněným vojákům a správné chování k vojenským zajatcům. I přes svou mimořádnou morální autoritu nedisponoval z hlediska mezinárodního práva v období druhé světové války žádnými pravomocemi zasahovat ve prospěch civilních vězňů a politicky pronásledovaných osob.

Mezinárodní výbor byl od nástupu nacistů k moci informován o pronásledování politických odpůrců a Židů. Nejpozději v roce 1942 mělo jeho vedení k dispozici zprávy o masovém vyvražďování Židů. Mezinárodní výbor v této době zamítl návrh na vydání rezoluce kritizující nacistickou genocidu. Různé organizace, nejen židovské, se na něj obracely s žádostí o zásah. Brzy se však ukázalo, že z praktického hlediska měl Mezinárodní výbor pouze omezené možnosti a že jeho intervence byly většinou nacistickým Němcem zamítány.

Velmi nejednoznačným nástrojem Mezinárodního výboru Červeného kříže byly návštěvy koncentračních táborů, ke kterým nacisté občas – vždy však po důkladné přípravě – svolili. Delegáti Mezinárodního výboru byli při těchto návštěvách odkázáni na informace, které jim jejich průvodci z řad SS byli ochotni sdělit.

**387 – Plán Terezína s vyznačenou trasou návštěvy
Mezinárodního výboru Červeného kříže, 1944**
Židovské muzeum v Praze

„Březen 1944. Sokolovna musela být okamžitě vyklizena a nyní je tam kino, taneční sál a ‚důstojná‘ modlitebna. [...] Náměstí je upravováno a vybaveno vodotryskem, hudebním pavilonem a parkem. Je záhadné, co to má znamenat. Nějaký důvod to ovšem mít bude. Nedá se předpokládat, že by to Němci dělali z lásky k Židům, pravděpodobně sem tedy přijede někdo z ciziny.“

„25. května 1944 [...] Terezín je obrácen naruby samým zkrášlováním. Je očekávána nějaká komise a pro ni připravují nejneuvěřitelnější věci. Celou neděli jsme museli pracovat. [...] Zkrášlování spočívá v překrásné úpravě všech parků. Na všech místech se zřizují trávníky, částečně i květinové záhony, všude se staví lavičky. Náměstí je obzvláště pěkné, s hudebním pavilonem, ve kterém budou denně večer koncerty. Doba vycházky byla prodloužena do deseti hodin. U kojeneckého ústavu byl postaven pavilon, který se stěží dá popsat, s velikým bazénem na šplouchání, kolotočem, mnohými hračkami, rozkošnými dětskými postýlkami. Pavilon je však zavřen a je hlídán ghettowachmannem.

Sokolovna byla zcela nově zařízena. Ve velikém sále byl postaven krásný nábytek, budou tam přednášky, koncerty a bude se tam hrát divadlo. Na terase jsou židle a stoly s velikými pestrými slunečníky, je tam knihovna s dobrými knihami a restaurace s veškerým komfortem. Celý jeden barák musel být proto během dvou hodin vystěhován. Jsou tam teď stoly s bílými ubrusy, číšníky a číšnicemi s čepečky a bílými zástěrkami, mají tam loupané, na cibulce osmažené brambory, okurkový salát, talíře a příbory, ale to vše jen dva dny před komisí a dva dny po ní. V té době bylo také více jídla a bylo lepší. Byla zelenina, k večeři polévka, brambory a jedna houska. Za to byla ale měsíc před tím strava o mnoho horší a později také. Kromě toho byla vyklizena vila Kurzaweho¹ a byl tam zřízen dětský domov pro nemocné děti.“

„23. 6. pátek Dnes zde byla komise. V poledne jsme museli všichni vyrukovat, pěkně oblečení, s motykami a hráběmi, veselým zpěvem, všichni na žebříňáku. Cestou jsme se setkali s komisí, která sestávala z přibližně deseti mužů. Dánové, Švédové, prý předseda švýcarského Červeného kříže, také fašisté prý byli mezi nimi. Eppstein² je všude prováděl. Rahm³ se sladkým úsměvem šel za ním. Pánové byli prý velmi skeptičtí a neuvěřili prý zdaleka všemu, co jim bylo ukázáno, díky Bohu. To vše je tak ohavné divadlo! Celý Terezín mluvil jen o této události. Děti byly prý zvláště vycvičeny, aby Rahma na ulici objímaly a prosily ho: ‚Strýčku Rahme, pojď si hrát.‘ Načež on řekl: ‚Dnes ne, milé děti, dnes nemám čas, ale zítra.‘ Pak prý vytáhl krabici sardinek a ony: ‚Už zase sardinky.‘ A mnoho jiných komedií.“

Eva ROUBÍČKOVÁ: *Terezínský deník 1941–45. Svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*, Praha 2009, s. 147–148

➔ [Holocaust a lidské chování > Deportace > Deníkové záznamy Evy Roubíčkové o shromaždišti v Praze, s. 326](#)

➔ [Holocaust a lidské chování > Život v ghettu > Eva Roubíčková: Zápis v deníku, s. 332](#)

¹ Německý správce zemědělství v Terezíně.

² Paul Eppstein, druhý „židovský starší“ v Terezíně.

³ Karl Rahm, poslední SS velitel terezínského ghetta.

¹ Konečný tábor.

„Tábor Terezín je ‚Endlager‘¹, normálně není nikdo, kdo sem jednou přišel, poslán jinam.

[...]

Všude je nyní nábytek v dostatečném množství. Truhlářská dílna vyrábí nábytek standardizovaného typu, velice praktický, a brzy jím bude každá rodina vybavená. Je dostatek záclon, koberců, tapet, aby byly byty příjemné. Ložního prádla je dostatek, prostěradla lze pravidelně měnit, vlněné přikrývky jsou vynikající.

[...]

Od vstupu do ghetta jsme se přesvědčili o tom, že obyvatelstvo netrpí podvýživou. Přiděly v ghettu Terezín jsou stejné jako v Protektorátu Čechy a Morava s tím rozdílem, že neobsahují vejce a sýry a že máslo je nahrazeno margarínem. Do ghetta přicházejí dokonce některé věci, které jsou v Praze téměř nedosažitelné.

[...]

Přiděly se rozdělují různými způsoby. Osoby, které bydlí v civilních domech a mají kuchyň, mohou si jídla připravovat podle svého. Lidé, kteří bydlí ve velkých kasárnách nebo v barácích, chodí se raději obecně stravovat do společných kantýn. Kdo se přijde najíst, je rychle obsloužen, a to mladou ženou se zástěrkou a naškrobeným čepečkem jako v každé jiné restauraci.

[...]

Počet lékařů: 500, z nich 400 aktivních (mnoho slavných profesorů). Stav zdravotnictví je uspokojivý. Každý obyvatel ghetta se podrobuje krajně přísné kontrole a je zapsán v lékařské kartotéce. V současné době není v Terezíně žádná epidemie.

[...]

Řekněme, že náš úžas byl obrovský, když jsme v ghettu našli město, které žije téměř normálním životem, očekávali jsme to horší. Řekli jsme doprovázejícím důstojníkům policie SS, že nejpřekvapivější byly potíže, s nimiž jsme se setkali, když šlo o povolení navštívit Terezín.

Toto židovské město je skutečně udivující. S ohledem na to, že tito Židé přišli z různých míst, hovořili různými jazyky, pocházeli z odlišných podmínek a majetkových poměrů, bylo zapotřebí vytvořit mezi nimi jednotu, jakéhosi společného ducha. Bylo to značně obtížné. Ghetto Terezín je komunistické společenství, které řídí ‚stalinista‘ vysoké hodnoty: EPPSTEIN².

Tamější Židé – podle mínění jejich vlastního židovského staršího – patří ke dvěma typům:

- pasivní, vegetativní. Lidé, kteří žijí, aby vzpomínali a doufali v konec války. Jsou to převážně osoby v letech.
- aktivní, mladí, kteří se – vědomi židovské jednoty a přístupni duchu společenství – dávají statečně do práce, aniž se příliš ohlížejí zpět a aniž si dělají iluze o blízké budoucnosti. Naše zpráva nezmění ničím názor; každému je ponecháno odsoudit postoj zaujatý Říší k řešení židovské otázky. Pokud přesto tato zpráva trochu rozptýlí tajemství obklopující ghetto Terezín, postačí to.

Dr. M. Rossel, v. r. delegát M. V. Č. K.“

„Zpráva Maurice Rossela o prohlídce Terezína 23. června 1944“, *Terezínské studie a dokumenty*, eds. Miroslav Kárný, Margita Kárná, Praha 1996, s. 188–206

² Paul Eppstein, druhý „židovský starší“ v Terezíně.

Film v ghettu

Pro „Třetí říši“ představoval film důležitý propagandistický nástroj, kterým zprostředkovávala nacistickou ideologii širokým masám obyvatelstva. Ne všechny propagandistické snímky byly určeny pro promítání v běžných kinech. Jedním z témat filmařů řízených z Berlína bylo zachycení života Židů v ghettech. Joseph Goebbles si ve svém deníku v dubnu 1942 zapsal: „Himmler naléhá na okamžité přesídlení Židů z německých měst do ghatt na východě. Dal jsem podnět, aby se ve velkém pořizovaly filmové záběry. Tento materiál naléhavě potřebujeme k další výchově našeho národa.“

Do této skupiny nacistické filmové produkce se řadí také filmy pořízené na rozkaz SS v ghettu Terezín na podzim roku 1942 a v období let 1944–1945. Vznikaly s různým zadáním a v odlišné situaci, ale v obou případech se na natáčení – na rozdíl od jiných ghatt – museli podílet také věznění Židé. Byl to paradox: od nástupu nacistů k moci nejenže občané židovského původu nesměli pracovat ve filmovém průmyslu, ale později ani navštěvovat kino.

Terezínské filmování začalo na podzim roku 1942. V ghettu byla na základě rozkazu zřízena filmová skupina z řad vězňů, kterou řídila Irena Dodalová, před válkou úspěšná filmová producentka, režisérka a scenáristka. Původní návrh filmu, na němž spolupracovala s dalšími vězni, byl ale v Berlíně zamítnut. Autoři se totiž v metaforické a sarkastické poloze chtěli přiblížit skutečnému životu v ghettu. Nacističtí propagandisté proto scénář údajně v Berlíně přepracovali. Film *Terezín 1942. Ghetto Theresienstadt* byl natočen jako inscenovaný dokument popisující na příběhu rodiny Holländerových transport do Terezína a organizaci ghatta, a to v době, kdy se v malém městě tísnilo více než 47 000 lidí.

391 – Vzpomínka Ireny Dodalové

„[...] Himmler osobně nařídil vyrobit dokumentární film o Terezíně. Několika z nás řekli, abychom připravili scénáře. Vybrali můj návrh. Jedenáct příslušníků SS, kteří přišli z fronty, bylo pověřeno prací na filmu. Nařídili mi, abych se hlásila na práci. Byla jsem pověřena produkcí filmu. Nikdo jiný na filmové produkci nepracoval. Podařilo se mi propašovat z Terezína mnoho záběrů, které jsou nyní ve Vojenském archivu v Praze. Donutili mne stříhat film za zamčenými dveřmi v kanceláři velitele. Bylo to více než 25 kotoučů, mnoho výstřihků jsem měla u sebe v Terezíně. Doufala jsem, že zde budou v bezpečí. Nemohla jsem si nic z toho vzít s sebou – ani své poznámky. Trestem by byla smrt.“

Black Book. The Nazi Crime Against the Jewish People, New York 1946, s. 292–297

392 – Záznam vzpomínky Hanuše Krále, spolupracovníka Ireny Dodalové

„Jedním z úmyslů skupiny [židovských vězňů] bylo zdržovat práci na filmu. Irena Dodalová přesvědčila Němce, že je k filmu třeba osvětlení z Barrandova a líčidel z Düsseldorfu (od fy Schminka). Všechno obdrželi. Pokoušeli se také změnit obsahovou stránku filmu, jehož scénář vypracovali nacisté. Němci např. hledali „streicherovské typy“¹ Židů, avšak skupina filmařů zabírala běžné typy židovských občanů. Jedna scéna byl příjezd transportu do Bohušovic. Skupině se podařilo natočit záběry, na nichž bylo vidět lidi těžce vlekoucí svá zavazadla a brodící se blátem. Při jedné scéně, natáčené v ghettu, se podařilo do pozadí zachytit pohřební vůz tažený lidmi (na kterém se v Terezíně přepravoval chléb, mrtvá těla, pohybu neschopní lidé aj.). Na konci práce na filmu Irena Dodalová onemocněla a její choroba byla využita jako záminka, aby

390 – Filmové výstřihky zachycující zástup lidí vlekoucí těžká zavazadla, jejich nohy brodící se bahnem a pohřební vůz tažený lidmi, listopad 1942

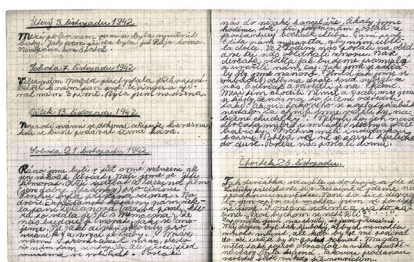
Národní filmový archiv

V roce 2004 se podařilo identifikovat filmový materiál obsahující výstřihky, které patrně vznikly s cílem zachovat svědectví o ghettu a podmínkách natáčení.

¹ Julius Streicher byl německý nacistický politik a vydavatel antisemitských novin *Der Stürmer*. „Streicherovský typ Žida“ je označení pro typické nenávistné zobrazení či popis Židů.

² Sídlo SS velitelství terezínského ghetta.

Třináctiletá Ruth Brösslerová byla do ghetta deportována v lednu 1942 z Brna spolu s rodiči a mladším bratrem. Filmování pro ni i ostatní děvčata znamenalo vytržení z každodenní reality.

dokončení filmu bylo oddáleno – zbývalo provedení sestřihu. Němci však spěchali, volali z Berlína, hovořil s nimi Hanuš Král a vysvětloval, proč film nemůže být dokončen. Dostali ultimátum – do rána musel být sestřih proveden. Pracovali na komandatuře² celou noc, zhotovili pracovní kopii a podařilo se jim vystříhat pro sebe ze všech podstatných scén dvě okénka. Ta vynesli v krabicích od filmů. Později je Irena Dodalová předala ve Švýcarsku – nevím však již komu. Film nebyl zcela dokončen.“

Židovské muzeum v Praze

393 – Ruth Brösslerová: zápis v deníku o filmování v Terezíně z 21. listopadu 1942

„Ráno jsme byli v půl osmé vzbuzeni, ale jen několik děvčat. Měli jsme se jít filmovat. Chtějí udělat z Terezína film (jen dobré stránky) pro cizinu.

Venku byla příšerná zima. Na dvoře Drážďanské kasárny nám řekla paní Dollanová [Dodalová] (zrzavá paní, která to vedla ještě s Němcema), že nás budou filmovat, jak se mejeme. Nějaké dívky skočily pro ručníky a mycí potřeby. Mráz námi promrazil mráz, přestože nám tam zatopily. Ale přeci před mužema se svlíkat. Poslali nás do nějaké kanceláře. Čekaly jsme hodinu, dvě, tři, potom poslali z proviantury bochník chleba. Paní prof. Edita nám vyprávěla, aby nám uběhla chvíle. Ve 2 hodiny nás poslali na oběd a ve tři nás obědнали znovu. Naše děvčata věděla[,] jak budeme promrzlá a uvařili nám čaj. Jak jsme se zahřály[,] šly jsme nanovo. Hned jak jsme se octly na dvoře[,] hned vybral z nás 5 děvčat a odveli je na líčení. Mezi tím chodili Němci a řvali, my jsme se třásly, že nás na to líčení odvedou také. Ale nic takového se zaplatpánbůh nestalo. Za chvíli jsme viděli ty ‚naličené chudinky‘. Nebyly to jen naše děvčata[,] nýbrž i mladé slečny a staré babičky. Všechny měli indiánskou barvu. Pohled na ně se zaryl hluboko do duše. Posléze nás poslali domů.“

Židovské muzeum v Praze

394 – Ruth Brösslerová (druhá dívka zleva) na snímku z natáčení v listopadu 1942

Židovské muzeum v Praze

Naši nebo jiz? Židé v českém 20. století

Propagandistický film

Myšlenka natočit v ghettu propagandistický film, který by ukázal blahobytný život na území, které „vůdce daroval Židům“, se patrně zrodila na podzim 1943, v době příprav na „zkrášlení“ města. Podle scénáře SS film natáčeli filmaři české zpravodajské firmy Aktualita, kteří museli podepsat slib mlčenlivosti. V lednu 1944 reportážním způsobem zachytili příjezd holandského transportu. Zaznamenali také uvítací řeč židovského staršího Paula Eppsteina.

Himmler však údajně nebyl spokojen, a snímek byl proto zničen. Podařilo se však zachránit fotografické kopie filmových výstřižků, které tajně vynesl ze střížny tehdy dvaadvacetiletý střihač a kameraman Ivan Frič. Filmaři Aktuality pak přijeli do Terezína ještě několikrát během srpna a září 1944, aby natočili celovečerní dokumentární snímek o „židovském sídelním území“. Scénář upravil a režíroval terezínský vězeň populární německý herec a režisér Kurt Gerron (zahrál si např. ve slavném filmu Modrý anděl z roku 1930 po boku Marlene Dietrich) a na natáčení se museli podílet další umělci a filmaři z řad terezínských vězňů. Obyvatelé ghetta sledovali natáčení s obavami, ale i nadějí. Někteří doufali, že jejich dobrý výkon přispěje k tomu, že nebudou zařazeni do transportu na východ. Pracovníci Aktuality se podle všeho snažili dokončení filmu oddálit a zabránit tak jeho použití nacisty. Většina z aktérů filmu – statistů, dětí zpívajících v dětské opeře Brundibár, i těch, kteří se na vzniku filmu podíleli, jako byl např. herec a režisér Kurt Gerron či architekt František Zelenka – byla krátce po natáčení zavražděna v plynových komorách v Osvětimi nebo zahynula v dalších táborech či na pochodech smrti.

Film po úvodní části, rekonstruuující pomocí kreseb Jo Spiera dějiny města, zachytil inscenované scény, které měly reprezentovat jednotlivé aspekty života v ghettu: jednání samosprávy, pracovní činnosti, péči o děti a o nemocné, činnost pošty či hasičského sboru. Kameramani natočili také průběh fotbalového zápasu, koncerty, přednášky a další scény ukazující propagandistickou tvář Terezína. Film proto klamal zejména tím, co neukazoval: bídu a hlad, přeplněné ubikace, nemoci a transporty na smrt.

395 – Fotografie pořízená při příjezdu transportu z Nizozemska v lednu 1944

archiv Ivana Friče

396 – Nepublikované fotografie z filmu vynesené Ivanem Fričem ze střížny v lednu 1945

archiv Ivana Friče

FREIZEITGESTALTUNG
Fischgrund Hans
Kenn.Nr. K 256 Adr. BV
Betr.: Filmaufnahme Tanč
Wir bitten Sie, sich zu der
am 2.9.44 um 17 Uhr
in Westg. 3 Terrassensaal
dunkler Anzug
stattfindenden Filmaufnahme(Probe)
pünktlich einzufinden
Diese Aufforderung dient als Ur-
laubsbeleg für die oben angegebene
Zeit und ist der Arbeitsstätte
vorher zur Kenntnisnahme und Ab-
stempelung vorzulegen.
Da die Aufnahme-(Probe-)zeit als
Arbeitszeit gewertet wird, ist
dieser Beleg nach Beendigung der
Aufnahme(Probe) dem Beauftragten
der Freizeitgestaltung zu überreichen.
Freizeitgestaltung
2545-K-44/k

**397 – Předvolání k natáčení filmu
2. září 1944**

„ORGANIZACE VOLNÉHO ČASU

Fischgrund Hans, Identif. č. K 256, adr. BV

Věc: Filmování tanec

Žádáme Vás. abyste se v tmavém obleku dostavil přesně k filmo-
vání (zkoušce), které se koná 2.9.44 v 17 hodin v sálu v Západní
ul. 3. Tato výzva slouží jako dovolenka pro výše uvedenou
dobu a je třeba ji předem předložit na vědomí a k potvrzení
na pracovišti. Protože se doba natáčení (zkoušky) pokládá
za dobu pracovní, je třeba tento doklad po ukončení natáčení
(zkoušky) odevzdat osobě pověřené organizací volného času.

Organizace volného času

2545-K-44/k“

Židovské muzeum v Praze

**398 – Věra Mayerová na záběru
z filmu v létě 1944**
Židovské muzeum v Praze

399 – Vzpomínka Věry Mayerové

¹ Zkrášlování.

² Stráž ghetta.

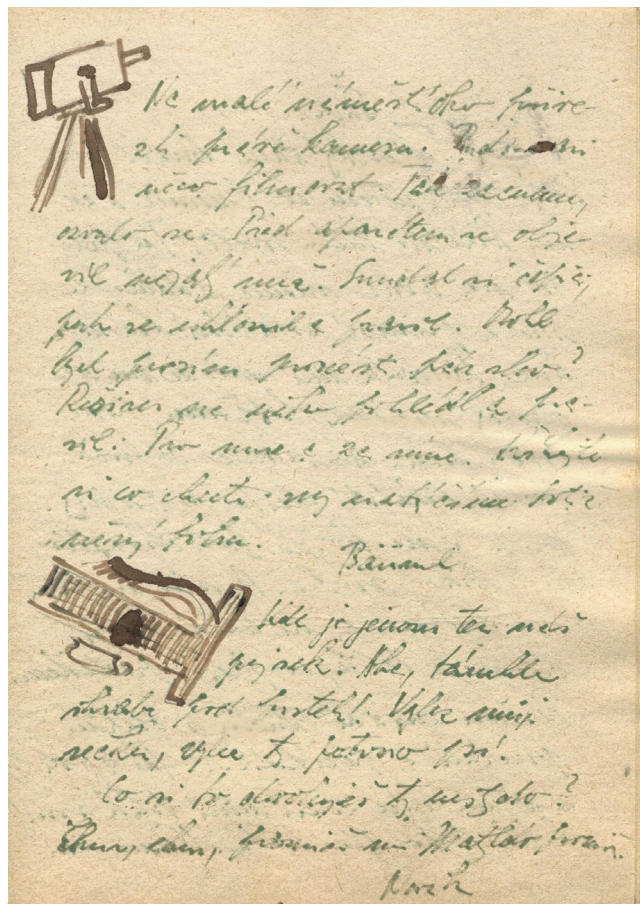
„Neměli jsme žádné hračky. V rámci ‚stadtverschönerungu‘¹ jsem byla vybraná, a byla jsem na to velice hrdá, abych se houpala ve školce při filmování na houpacím koni. Ta rozjásaná holčička přes celé plátno, tak to jsem já. Všichni jsme po těch koních strašně toužili a naše skupina dětí, když bylo po akci, vykradla sklad s hračkami a ty houpací koně jsme si odnesli. Brzy se na to přišlo a asi z ‚ghettowache‘² začali ty koně shánět. Rodiče měli strašný strach, že kvůli tomu můžeme přijít celá rodina do transportu.“

**400 – Kresba kamery v dětském
časopise Noviny, 1944**

Památník Terezín

Židovské muzeum v Praze

V domově L 417 vycházel chlapecký časopis nazvaný Noviny. V šestém čísle je kresba kamery a krátký doprovodný text komentující filmování v létě 1944.

90 – List s kresbami Jo Spiera k filmu
NIOD, Amsterdam